

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Víta Zdrálka

Mapping the Individual Musical Experience in Post-Apartheid South Africa:

A Bio-Ethnography of Township Dweller Lesiba Samuel Kadiaka

Předkládaná disertační práce je pozoruhodně nekonvenční ze všech možných hledisek. Předně, zřetelně rozrušuje standardní kategorizaci sociálněvědních oborů, když se programově hlásí k interdisciplinarity reprezentované sociální antropologií a etnomuzikologií. Mezioborovost zde však není prázdným, módním pojmem, ale reálným východiskem i páteří celého výzkumu. Dále, tím, jak integrálně propojuje metodologii s epistemologií, „podrývá“ obvyklou strukturu kvalifikačních prací tohoto druhu. Metodologie zakotvená v bio-etnografii se zároveň stává epistemologií, což nejen neumožňuje konvenční dělení textu, ale vede rovněž k teoretickému eklekticismu. To může být přítěží v rigidně profilovaných akademických prostředích, kde se na kulturu, respektive hudební produkci, nahlíží jako na autonomní vrstvu *sui generis*. V neposlední řadě je práce brilantní ukázkou reflexivní antropologie, která po kulturním obratu postulovala nové pojetí zkoumajícího i zkoumaného. Autor ukazuje, že Bourdieuova teze o neoddělitelnosti intelektuálního rozvoje jedince od jeho habitu platí pro obě strany.

Práce je pozoruhodná zejména tím, jak se s těmito nekonvenčními situacemi autor vypořádává. Na rozdíl od mnoha děl současné postmoderně orientované antropologie (nevím, zdali existuje nějaká „post-obratová“ produkce etnomuzikologická; hudební vědou, konkrétně hudební sémiotikou, jsem se odborně zabývala (na MU v Brně) před třiceti lety, kdy byla etnomuzikologie nejen v plenkách, ale kdy na katedrách převládala autorem kriticky zmiňovaná tradice „nereflektované, etnocentrické“ (s. 17) muzikologie), je Zdrálkův text především upřímnou zpovědí, pro niž je reflexe vlastní osoby-identity (intelektuální, morální, sociální) skutečně nepostradatelnou součástí; jeho habitus, poznamenaný sociální/kulturní vykořeněností, deteritorializací, nejistotou, pocitu jinakosti a odcizení, vyjádřené specificky pojatou kontrakulturou (intelektuální intimita jedné domácnosti, jejíž identita je odvozena od specifické umělecké distinkce propojené s křesťanskými hodnotami, se vzdálenými lidmi a idejemi, sdílená sdělovacími prostředky za komunismu) ho predisponuje ke zkoumání zvoleného tématu v prostředí JAR, které je skutečnou laboratoří těchto jevů. Máme v podstatě co do činění s dvěma biografiemi, zkoumajícího i zkoumaného, přičemž bez první by nemohla vzniknout ta druhá. To ostatně přiznává sám autor: „Two testimonies are intertwined in the text“ (s. 290). Oba okruhy se prolínají explicitně i implicitně a ovlivňují celý proces etnografie – od výběru tématu, k jeho konceptualizaci, vytvoření výzkumného designu, až k výběru interpretačních schémat. Jak autor uvádí, samotná zkušenost (jeho a přeneseně i Samuela Kadiaky) vytváří nutnost neustále provádět sociální a kulturní analýzu: „Theory became an essential part of my life“, s. 12).

S odkazem na univerzální potřebu reflexivity je ovšem třeba uvést, že stejná složitá a nepřehledná situace panuje i okolo potenciální kritiky, která má získat konkrétní tvar v podobě oponentského posudku. Nekonvenční práce, zdá se, vyžaduje nekonvenční posouzení. Nevím, zdali jsem k tomuto úkolu dostatečně způsobilá. Jak již bylo uvedeno, moje muzikologická kariéra „zamrzla“ v konceptech, vůči kterým se autor (mnohdy jistě po

právu) kriticky vymezuje. Má kniha *Kultura jako všelék. Kritika soudobých přístupů* (SLON, 2012), je mj. kritikou postmoderní antropologie, na kterou se autor v mnoha ohledech odvolává. Podobně kriticky jsem se vyjadřovala k postkoloniálnímu myšlení (kap. Kolonialismus a postkolonialismus, in *Konflikt světů a svět konfliktů*, P3K, 2007). Na druhou stranu, v pracích věnovaných (nejen) postapartheidní jihoafrické sociální realitě jsem byla nucena svou kritickou reflexi postmoderní/postkoloniální metodologie a epistemologie usměrňovat; svou poslední publikaci o postsocialistické transformaci venkova (A. Čeněk, 2014) jsem dokonce na dříve kritizovaných konceptech přímo postavila. Podobně jako Zdrálek, ani já nejsem celoživotně zakotvena v jednom konkrétně definovaném akademickém oboru; leitmotivem mé „kariéry“ je diskontinuita (postkomunistické dědictví) a zaujetí pro obory vyskytující se spíše na akademické periférii (sociální antropologie, afrikanistika). Pokud tedy s V. Zdrálkem něco sdílíme, je to zejména ambivalentní, komplexní pozice autora jako sociálního aktéra, jeho nesamozřejmý habitus a komplikované, nelineární intelektuální zrání.

Poté, co jsem stručně vyjasnila svou pozici, mohu přistoupit k podrobnějšímu hodnocení Zdrálova díla. Sleduji jeho odborný vývoj již více než deset let. Vždy jsem ho považovala za mimořádně nadaného, pracovitého, morálně integrovaného člověka, který má všechny předpoklady stát se skutečně dobrým badatelem. Předložená disertační práce je podle mého názoru produktem badatelsky i intelektuálně vyzrálé osobnosti. Je inovativní, tvořivá, přitom myšlenkově i tematicky kompaktní. Autor jasně vymezil a explicitně vysvětlil kontury a záměr svého výzkumného designu, které do důsledku naplňuje. V názvu práce se vyskytují v podstatě všechna klíčová slova k porozumění tomuto výzkumnému plánu: individuální hudební zkušenost jednoho „nevýznamného“ člověka, Samuela Kadiaky, obyvatele černošského předměstí (township) Mamelodi u Pretorie rámuje i teoreticko-metodologické ukotvení díla, reflektující napětí mezi strukturou a jednáním (Giddens). V duchu obratu od struktury k jednání autor přirozeně akcentuje jednání (agency), které má však (mimo jiné, aby byla překročena hranice mezi mikrosvětlem jednoho hudebníka a makrosociální situací světa, který Kadiaka obývá), vyšší ambice – pomocí metody zvané bio-etnografie prokázat propojení mezi individuální životní historií a širší sociální zkušeností, odrážející nesamozřejmost postapartheidní situace jako období, kde se mísí kontinuita se změnou. Důraz na agency je rovněž pochopitelný z jiného důvodu: byla to právě Jihoafrická republika, která svým nechvalně známým politickým, sociálně-inženýrským projektem pod názvem apartheid výrazně omezila možnosti jednání. Jak kdysi vyjádřila jediná poslankyně za Liberální stranu Helen Suzman, apartheid strukturoval život každého jedince „od kolébky do hrobu“. O to větší snaha empiricky prokázat, že v „nové“ Jižní Africe, zbavené restrikcí institucionalizovaného apartheidu, se bude s nově nabytou svobodou jednání dařit. Zdrálek však velmi citlivým způsobem, a mnohdy spíše implicitně, ukazuje jak na zděděné (z dob kolonialismu a apartheidu), tak i na nově konstruované bariéry, které možnost svobodně utvářet vlastní životy v podstatě vylučují, nebo aspoň výrazně omezují. Preference jednání nad strukturou však vede i k jisté nevyváženosti, co se informační báze týče. Pro nepoučeného čtenáře je pravděpodobně obtížné vytvořit si z fragmentovaných odkazů na tamní sociální realitu nějaký ucelenější obraz. Autor bohužel nepostihl komplikovaný postapartheidní vývoj, ač se k tomu časové rozpětí jeho výzkumu přímo nabízelo. Dá se říci, že zlomovým

momentem postapartheidní JAR se stal sjezd vládnoucího ANC v Polokwane, kde došlo k odstranění tehdejšího prezidenta T. Mbekiho a jeho postupnému nahrazení J. Zumou. Tato událost měla dalekosáhlé důsledky. Autoři píšící o JAR hovoří v této souvislosti o ztrátě „věku naděje“, reprezentovaného Mandelovou akcentací ideje duhového národa (smíření a nerasovost), jenž je nahrazen „věkem zoufalství“, ve kterém došlo k prohloubení problémů, jako je zvyšující se socioekonomická nerovnost, chudoba, nezaměstnanost, zločinnost, atd., které vládnoucí garnitura JAR (ne)řeší. Ve Zdráلكově interpretaci je však jedno zlo (apartheid) nahrazeno zlem novým - neoliberálním kapitalismem, ač on toto označení nepoužívá. Mohl věnovat větší pozornost problematickým politikám ANC (BEE, BBEE, afirmativní akce, Národní demokratická revoluce, posilování kádrů Jihoafrické komunistické strany), které mimo jiné ožívují rasově motivovaný jihoafrický nacionalismus, které podkopávají hospodářský růst, a které v posledku ovlivňují životy takových jedinců jako je Samuel. Příležitost se naskytla nejen při interpretaci Samuelových výroků ohledně migrace osob z jiných afrických zemí do JAR, ale i v jeho posunu od původního apelu přiznat lásku Boží všem Afričanům (Jižní Afrika jako Noemova archa, kde všichni Afričané naleznou útočiště, s. 222), k exkluzivní skupině jihoafrických černochů. Absence širšího, strukturálního kontextu současné JAR vyhovuje spíše jihoafrickému čtenáři, resp. několika odborníkům na JAR působících v ČR, kteří disponují znalostí o tomto kontextu.

Jak již bylo naznačeno výše, v souladu s ne-pozitivistickým chápáním role epistemologie a metodologie v sociálněvědním zkoumání, teoretické zakotvení práce samotnému empirickému výzkumu nepředcházelo. Naopak, v souladu s autorovou životní zkušeností se teorie vynořovala postupně, v kontextu rebelie proti metodologicko-epistemologickým konvencím, oddělujícím od sebe „hudbu, lidi a intelektuální myšlení“ (s. 36). Neoddělitelnost jednotlivce od kultury, vyjádřená produktivním napětím mezi strukturou a jednáním, se promítla v teorii jednání (practice theory) významné antropoložky Sherry Ortner, která chápe jednotlivce „as both constructed and acting at the same time“ (s. 35). Zdrálek, píšící „proti kultuře“ jako systému, propojuje pomocí specifické metody bio-etnografie výzkum individuální subjektivity a širší sociální reality v *long durée* – viz opakované výzkumné pobyty v JAR v období 2005-2011. Klíčový je způsob, jak Zdrálek přistupuje ke studiu a analýze kulturní produkce – studium kulturní produkce chápe jako objekt, který umožňuje kontextualizované interpretace. Ortnerové teorie praxe je pouze jedním z několika rámců, byť pravděpodobně nejdůležitějším. Dodržování induktivně-deduktivních postupů se projevuje nejen v aplikaci zajímavých konceptů na určité situace (jednání), jako např. Turnerův koncept liminality a *communitas* v interpretaci Samuelova dojíždění za prací vlakem z Mamelodi do Pretorie, ale i přinášením nových pojmů, které relevantním způsobem konceptualizují určitou situaci – viz autorův koncept *temporary socialities*, který vyvstal z interpretace výše zmíněné situace.

Klíčová postava výzkumné praxe (Samuel Kadiaka) rozbíjí představu vycházející z klasické perspektivy hudební vědy, zkoumající významné/výjimečné autory hudby, popř. interprety (virtuóze) a jejich záměry, anebo samostatné umělecké dílo. Zdrálek ukazuje, že význam není ve skladbě samotné, ale aktivuje se v procesu sdílení kulturní, sociální a historické zkušenosti, což zhruba odpovídá etnomuzikologickému přístupu, kdy hudba je vnímána jako integrální

součástí sociálního života (s. 270). Autor pro to používá pojem *participatory performance*, s. 264. Nehledá rovněž autenticitu „černošské“ hudby v JAR. Naopak, tím jak odhaluje Samuelovu komplexní identitu (včetně té hudební), poukazuje na složitý mix kolaborace a aktivní participace v bělošské středostavovské kultuře, spíše než na rezistenci vůči bělošské kultuře. Autor předkládá věrohodné argumenty, proč není možné chápat Samuelovu hudební produkci mimo tento rámec, poukazujíc na kontinuální kulturní změnu (akulturace, hybridita, mimikry apod.). Odporuje i paradigmatu etnomuzikologie, které se zaměřuje zpravidla na sociální, etnické a kulturní *skupiny* jako hudební producenty. Zdrálek se vrací k jednotlivci, ale jinak, než je zvykem. Ukazuje, že pro Samuela je hudba „způsobem života“ (s. 51).

Striktní rozdělení na epistemologii a metodologii je znemožněno způsobem, jak autor svůj výzkum „vyjednává“ (*negotiating the field*, s. 74); ukazuje na nesamozřejmý, časově nelineární způsob „sběru“ etnografického materiálu, resp. vědění, a to nejen vzhledem k obtížné lokalizaci terénu. To se samozřejmě promítá do nekonvenční struktury, která nesleduje lineární chronologii, jak by mohl čtenář biografie předpokládat. Důvodem je odmítnutí modernistické vize lineárního pokroku, prožívané autorem samým (jak vnímá svou pozici v sociálním světě, včetně konkrétní akademické instituce), a potvrzené empirickým zjištěním: u Samuela se tato vize bortí v momentě, kdy vstupuje do světa „rasové politické ekonomie“, charakteristické nepředvídatelností a nejistotou. Přesto, ač v jeho životě bude od určité chvíle dominovat duchovní svět reprezentovaný Siónskou křesťanskou církví (ZCC), Samuel se těchto aspirací být součástí moderního, materialistického, sekularizovaného světa nevzdává, jak autor dokládá podrobnou interpretací přiložených stylizovaných fotografií, nebo Samuelovým zapojením se do podnikání. Samuelova biografie není prezentována jako homogenní, časově posloupný příběh, ale je zarámována ve zdánlivě protichůdném diskurzu západní modernity a specifické africké křesťanské ideologie a praxe, reprezentované ZCC. Zkušenost bytí v rozmanitých, často protichůdných kulturních rámcích poznamenává Samuela v celé šíři jeho „jednání“, hudební produkci a interpretaci nevyjímaje. Hudební praxe je tedy zároveň sociální a kulturní praxí, charakterizovaná jako koherentní ambivalence, jak dokládá textová i audiovizuální forma Zdrádkovy disertace.

Přínos práce tkví v její rozsáhlé etnografii, která však v tomto případě není pouze metodou, ale epistemologií. Jak píše Stöckelová a Abu Gosh, etnografie je „kreativní proces, ve kterém se prolíná vytváření dat, teoretizace, reflexivita, (...) stejně jako sociální vztahy v terénu i epistémické komunity“ (2013, 7). To platí pro tuto práci beze zbytku. Autor byl schopen z terénu vytěžit maximum. Samuelovy výroky, mnohdy triviální až zmatené, dokáže dešifrovat nejen díky postupnému osvojení si jazyka Sepedi, ale i vzhledem k hlubokému ponoření se do terénu, které je vskutku nevídané, alespoň co se české akademické produkce týče. Málokterý etablovaný badatel na poli české sociokulturní antropologie, etnologie či dalších příbuzných disciplín, jejichž *raison d'être* je terénní výzkum, se může prokázat takovou etnografickou zkušeností. Zdrálek prošel nesnadným výzkumným procesem, který simultánně s odhalováním zkoumané sociální reality sleduje i jeho osobnostní proměnu. Je to právě jeho neustále se rozvíjející jinakost a intelektuální zvědavost, která ho predisponovala k napsání právě této, ne jiné práce. Neméně významný přínos práce spatřuji v rozpracování novátorských přístupů jak v oblasti etnomuzikologie, tak i tzv. *township studies*.

V jakékoli disertační práci může její recenzent či kritik nalézt pasáže, myšlenky či data, které lze rozporovat. Stejně tak je možné poukázat na to, co v práci chybí. Následující řádky by však neměly být chápány jako kritika, spíše jako návrh tématu pro diskusi. V souvislosti s často deklarovanou (v interview, v textech jeho písní) Samuelovou láskou k Bohu i ostatním lidem je zajímavé, jak v textu absentuje vztah k jeho nejbližším příbuzným (manželkám, dětem, atd.). V podstatě je pouze jedna zmínka o jeho dceři v jedné z jeho písní. Mohl by autor tuto diskrepanci vysvětlit s ohledem na často tradovaný názor o významné roli rodiny v životě Afričanů?

Integrální součástí posudku disertační práce je rovněž formální posouzení, k němuž se řadí jazyková a stylistická stránka práce, schopnost pracovat se zdroji, či kvalita příloh. Nezbývá než vyzdvihnout autorovu schopnost *psát*, navíc v cizím jazyce. Jeho angličtina je na vysoké úrovni – lexikálně, stylisticky, gramaticky i syntakticky. Občasné překlepy a gramatické chyby naprosto nenarušují porozumění textu. Práce se čte velmi dobře a připomíná dobře vystavěný příběh, navzdory všem deklarovaným diskontinuitám, ambivalencím, protichůdnostem, deterritorializacím a jiným „disrupted elements“ (s. 290). Étos koherentní ambivalence byl naplněn. Bibliografie je relevantní a rozsáhlá, přílohy vysoce pertinentní, věrohodně ilustrující a doplňující autorovu etnografii.

Práce Mgr. Víta Zdrálka splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci. **Jednoznačně ji doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení PROSPĚL.**

Hana Horáková

V Hradci Králové dne 28. 5. 2015